

Н.М. Коренюк, ст. гр. УНЗ-11-БЗ

Науковий керівник: Н.О. Приходькіна,
к.п.н., ст. викладач Інституту менеджменту та
психології ДВНЗ «УМО» НАПН України

ЧИННИКИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Анотація. У статті авторкою проаналізовано основні чинники та суперечності процесу виховання у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації, подано сутність поняття процесу виховання.

Ключові слова: процес виховання, суперечності процесу виховання.

Аннотация. В статье автором проанализированы основные факторы и противоречия процесса воспитания в ВУЗ I-II уровней аккредитации, подана сущность понятия процесса воспитания.

Ключевые слова: процесс воспитания, противоречия процесса воспитания.

Annotation. In the article an author is analyse basic factors and contradictions of process of education in institutes of I-II of levels of accreditation, essence of concept of process of education is given.

Key words: process of education, the contradictions of the process of education.

Актуальність. Організація виховного процесу у вищій школі - особливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на студентів, відпрацювання нових методик, а з іншого - активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Виховання у вищій школі повинно носити творчий характер, орієнтуючись на проблеми, пов'язані із специфікою закладу освіти, специфікою регіону, у якому він знаходиться. Особлива роль при цьому відводиться вищим педагогічним закладам освіти, які готують педагогів, учителів, вихователів, бо вони мають бути не просто знаючими спеціалістами, а людьми творчими, духовно багатими, із демократичним і гуманістичним світобаченням. В ідеальній перспективі, вищі заклади освіти повинні стати школою саморозвитку, самоуправління, самодисципліни,

свідомої відповідальності, співробітництва та творчості викладачів і студентів.

До причин, що визначають актуальність даного дослідження, слід віднести й загальну соціальну ситуацію, яка негативно впливає на розвиток молоді; появу якісно нових вимог з боку суспільства до особистості; розмитість і девальвацію системи традиційних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку вищої освіти ставали предметом дослідження Л.Герасіної, О.Глузмана, О.Кузя, В.Курила, В.Лугового та ін.

Сучасний процес виховання у вищій школі в Україні й за її межами розглядали Т.Дем'янчук, Р.Кнушевицька, Я.Колібабюк, О.Романовський, Н.Селівестрова та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку експертів з управління ефективній управлінській системі в сучасних умовах повинні бути властиві гнучкість, розвиненість інформаційних каналів, високий рівень самоорганізації й ініціативності кожного складника - все, що дозволить системі швидко еволюціонувати в умовах невизначеного середовища.

Перспективними вважаються синергетичний, системний та ієрархічний підходи до управління, завдяки яким враховується вплив на управління максимально можливої кількості чинників і з більшою мірою вірогідності передбачаються результати діяльності складних управлінських систем, і, відповідно, підвищується рівень управління.

Аналіз літератури з питань управління дозволив виділити дві групи чинників, важливих для створення й реалізації моделі управління процесом виховання у вищому навчальному закладі: світові тенденції розвитку вищої освіти, теорії й практики управління й виховання.

У Законі про освіту України, державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.) підкреслюється, що реалізація виховних функцій здійснюється в системі навчально-виховної діяльності викладача. Важливе місце в цій системі посідає позаурочна виховна діяльність, спрямована на

всебічний і гармонійний розвиток особистості студента, що поєднує духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [1, с. 5].

У Законі про професійно-технічну освіту [2, с.17], у Положенні про професійно-технічний навчальний заклад [3], наголошується на тому, що виховання студентів у закладах ПТО здійснюється у процесі урочної, позаурочної та позанавчальної роботи з ними; підкреслюється значення чітко організованої позаурочної діяльності для гармонійного розвитку студентів. Закон України про професійно-технічну освіту відповідно до Конституції України визначає державну політику у сфері професійно-технічної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні заходи. Основними напрямками виховання пропонуються такі, як художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, еколого-натуралістичний, науково - технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний, військово-патріотичний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий, гуманітарний.

Виховання – це головне родове поняття педагогіки як емпіричної і теоретичної науки, від якої походять видові категорії: педагогічна діяльність, цілісний педагогічний процес, освіта і навчання, саморозвиток особистості.

У багатьох сучасних наукових працях, педагогічних і психологічних словниках, посібниках під вихованням розуміється:

- цілеспрямоване створення умов для розвитку і саморозвитку людини (Баранов С.П., Гончаренко С.І., Петровський А.В., Ярошевський М.Я. та ін.);
- управління процесом розвитку (формування) особистості шляхом створення необхідних для цього умов (Бєлова В.В., Ільїна Т.А., Коваль М.В., Рувінський Л.І., Фіцула М.М. та ін.);
- головним системоутворюючим елементом пропонується педагогічна взаємодія (Бєх І.Д., Воробйов Г.Г., Киричук О.В., Кондрашова Л.В., Курлянд З.Н., Харламов І.Ф та ін.).

Так, в Українському педагогічному словнику С.У. Гончаренка пропонується таке визначення виховання:

“Виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовлений законом суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів” [4, с.53].

Слід зазначити, що за традиційного підходу виховний процес уявляють і здійснюють як моносуб’єктивний, виховання ж в цілому розглядається як спеціально організований педагогічний вплив на особистість дитини. Це визначення відображає тільки зовнішню сторону виховного процесу, тобто діяльність вихователя. Якщо ж процес виховання трактувати як закономірну неперервну і послідовну зміну моментів розвитку взаємодіючих суб’єктів (Киричук О.В.), то його можна розглядати як соціально-особистісне явище, в якому і педагог і вихованець виступають суб’єктами педагогічно доцільної й морально-етичної взаємодії на рівні співробітництва і співтворчості.

“Процес виховання – це закономірна, послідовна, неперервна зміна моментів розвитку взаємодіючих суб’єктів. Основним системоутворюючим елементом цього процесу виступає педагогічна взаємодія”, - визначає З.Н.Курлянд [5, с.168].

Виховна робота, що проводиться в позаурочний час, доповнює і поглиблює виховання, яке здійснюється у процесі навчання. Для визначення цієї роботи в педагогічній літературі використовують низку термінів: “позаурочна”, “позанавчальна”, “позакласна”, “позашкільна робота”. Інколи у практиці зустрічається протиріччя у використанні означених термінів. Спробуємо з’ясувати ці поняття.

Процес виховання - система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Процес виховання залежить від об’єктивних і суб’єктивних чинників.

Об’єктивними чинниками є: особливості розбудови України взагалі та системи закладів освіти зокрема; перебудова економіки на ринкових засадах; особливості розвитку соціальної сфери; відродження національних традицій,

звичаїв, обрядів, народної педагогіки; розширення сфери спілкування з іноземними громадянами; вплив природного середовища.

До суб'єктивних чинників відносять: соціально-педагогічну діяльність сім'ї та громадських організацій; навчально-виховну діяльність закладів освіти в особі їх працівників; цілеспрямовану діяльність засобів масової інформації; діяльність закладів культури; виховну діяльність позанавчальних установ та діяльність церкви.

Процес виховання складається з мети і завдання, змісту й методики організації виховного впливу, а також його результату та корекції. Щодо формування особистості структура процесу виховання має такі компоненти: свідомість особистості, емоційно-почуттєва сфера, навички та звички поведінки. Провідну роль відіграє розвиток її свідомості.

Свідомість — властива людині функція головного мозку, яка полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому мисленному накресленні їх і передбаченні наслідків, у регулюванні відносин людини з людиною і соціальною дійсністю.

Структурними елементами свідомості є *відчуття, мислення, емоції, воля, самосвідомість*. Свідомість відіграє провідну роль у діяльності й поведінці людини. Через свідомість студенти в процесі навчання і виховання набувають знань, умінь та навичок, засвоюють досвід поведінки. Їх свідомість виявляється у ставленні до навчання та інших видів діяльності, до людей і суспільства загалом, до самих себе, навчальних та інших обов'язків.

Не менш важливі у формуванні особистості й почуття, в яких виявляється ставлення людини до навколишньої дійсності й до самої себе.

Почуття — психічні стани і процеси, в яких відображено емоційний бік духовного світу людини, її суб'єктивне переживання подій та емоційне ставлення до навколишнього світу.

Виховання свідомості та емоційно-почуттєвої сфери має поєднуватися з формуванням навичок і звичок поведінки.

Навичка — психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію, раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Звичка — схильність людини до відносно усталених способів дій.

Навички і звички поведінки формуються у процесі цілеспрямованої, систематичної діяльності студентів, у якій вони набувають необхідного досвіду поведінки. Тому важливо враховувати наявний в студентів досвід попередньої поведінки» збагачуючи позитивне надбання й долаючи негативні звички. Формування навичок і звичок поведінки потребує поступовості й систематичності вправляння, посильності та доцільності поставлених вимог, відповідності їх рівневі розвитку студентів і є успішним лише за дотримання педагогами і батьками єдиних вимог до студентів.

У процесі виховання можуть формуватися й негативні звички через засвоєння дитиною хибного досвіду поведінки в ненормальному середовищі, в якому вона в силу життєвих умов перебувала чи перебуває. Подолання таких звичок потребує спеціальної виховної роботи, а їх викорінення передусім пов'язане із з'ясуванням причин появи, їх усуненням.

Процес виховання — динамічний, неперервний, безупинний. Його рушійними силами є сукупність суперечностей, вирішення яких сприяє просуванню до нових цілей. Розрізняють внутрішні й зовнішні суперечності.

Внутрішні суперечності:

а) суперечність між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно розв'язати вихованцю, і можливостями, що обмежують його вчинки та дії, спрямовані на їх розв'язання. Ця суперечність супроводжує виховання особистості, тому її розвиток може призупинитися, якщо не ставити перед нею нових ускладнених завдань;

б) суперечність між зовнішніми впливами і внутрішніми прагненнями вихованця. Виховний процес повинен будуватися таким чином, щоб його зміст або форми реалізації цього змісту не викликали спротиву вихованця.

Зовнішні суперечності:

а) невідповідність між виховними впливами навчального закладу і сім'ї. Нерідко батьки не дотримуються вимог, які висуває до їх дітей ВНЗ I-II рівнів акредитації, внаслідок чого порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні студентів;

б) зіткнення організованого виховного впливу ВНЗ I-II рівнів акредитації зі стихійним впливом на студентів навколишнього світу. Серед таких негативних чинників, — вуличні підліткові групи, зарубіжні телефільми-бойовики та ін. Вирішення цієї суперечності можливе лише за умови формування в студентів внутрішньої стійкості й уміння протистояти негативним явищам;

в) неоднакове ставлення до студентів викладачів, які не завжди дотримуються принципу єдності вимог, внаслідок чого в студентів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність, що негативно позначаються на виховному процесі взагалі;

г) суперечність, породжена тим, що окремі студенти, які мають досвід негативної поведінки, постійно конфліктують з педагогами, однокласниками, батьками. Йдеться про сформований динамічний стереотип, який характеризується наявністю постійних, стабільних, стійких негативних нервових зв'язків, що створює особливі труднощі у перевихованні. Ця категорія студентів потребує спеціальної виховної роботи.

Хоча зовнішні суперечності є тимчасовими, вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Тому виявлення їх і усунення повинні перебувати завжди в центрі уваги педагогів. Але найважливіший чинник — профілактична робота щодо запобігання таким суперечностям.

Організація процесу виховання особистості студента або колективу групи здійснюється в такій послідовності:

Перший етап. Визначають сукупність рис і властивостей особистості, які слід сформувати у вихованця, тобто формують ідеал. Коли йдеться про виховання групи, то мають на увазі формування такого колективу, який би за

своїми якостями відповідав еталону, виробленому на основі мети виховання, поставленої суспільством перед ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Другий етап. Вивчають індивідуальні особливості вихованця (або колективу), його позитивні риси, недоліки в характері й поведінці, визначають, які риси не сформовано, а які перебувають у стадії зародження. Знання особистості вихованця (колективу), порівняння її з наміченим ідеалом дає змогу спрогнозувати її розвиток. Виходячи з цих даних, можна планувати виховну роботу з вихованцем (колективом). Тому важливо, щоб студент (колектив) знав, що пропонує йому вихователь, приймав цей взірєць для наслідування і докладав зусиль для досягнення поставленої мети.

Третій етап. Реалізовується програма виховання, тобто заплановані виховні заходи, що передбачає залучення вихованців до різних видів діяльності, участь в яких сприяє формуванню в них досвіду поведінки відповідно до ідеалу.

Четвертий етап. Спонування студентів до самостійної роботи з розвитку особистості. Коли студент починає займатися самоосвітою і самовихованням, можна вважати, що у вихованні досягнуто четвертого етапу.

На всіх етапах процесу виховання здійснюють педагогічне керівництво, управління цим процесом.

Управління процесом виховання — діяльність педагогів, що забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на вихованців.

Воно передбачає передусім підбір змісту виховної роботи з урахуванням вимог суспільства до рівня вихованості студентського колективу взагалі й кожного його члена зокрема. Для реалізації змісту виховання потрібні форми, методи і прийоми виховної роботи, які б імпонували студентам. Усе це допоможе зробити виховний процес цілеспрямованим і систематичним. Суть управління виховним процесом — виявлення виховних можливостей сім'ї, громадських організацій, культурно-освітніх установ, засобів масової інформації для ефективнішого

використання їх впливу на студентів. У процесі управління вихованням важливо організовувати і спрямовувати колективне та індивідуальне життя й діяльність студентів, створювати умови для збагачення їх власного досвіду. Тому першорядне значення має встановлення гармонійних стосунків між вихованцями і вихователями на демократичних і гуманістичних засадах. Авторитарний стиль педагогів призводить до формування безініціативного виконавця чужої волі, невпевненої у власних силах людини. Інша крайність — відсутність вимогливості та контролю за поведінкою дітей, що сприяє формуванню безвідповідальності, недисциплінованості та інших негативних рис у вихованців.

Важливим в управлінні процесом виховання є формування гуманних взаємин між студентами. Треба не лише навчити студентів бути доброзичливими й гуманними до одногрупників, а й формувати організаторські навички, виховувати вимогливість до товаришів, непримиренність до порушень дисципліни і порядку в ВНЗ I-II рівнів акредитації та за її межами.

Управління виховним процесом слід спрямовувати на розвиток самостійності, ініціативності студентів. Це можливо за умови, що педагоги націлюють студентів на самостійний пошук цікавих видів діяльності, самостійне забезпечення необхідних для їх здійснення умов. Тому завдання педагогічного колективу — допомогти студентам самостійно організувати діяльність в ВНЗ I-II рівнів акредитації та за її межами. Виховання самостійності, ініціативності студентів не повинно применшувати керівної ролі педагога. Він має залишатися мудрим старшим другом і наставником дітей, але на умовах співпраці з ними.

Управління процесом виховання потребує постійного вивчення результатів виховної роботи, рівня вихованості студентів і колективу, виховних можливостей педагогічного колективу та батьківської громадськості й коригування змісту і методики виховного процесу з метою їх удосконалення.

За концепцією національного виховання психолого-педагогічний аспект готовності педагога до виховної діяльності поєднує в собі:

- високий рівень національної самосвідомості, знання національної психології та характеру народу, його культурно-історичних традицій, морально-етичної спадщини, історії та сучасного буття;
- втілення типових якостей рідного народу, його духовного, культурного і морального багатства; бездоганне володіння українською мовою;
- високий рівень професійної підготовки, широкий світогляд і наукову ерудицію, духовне багатство та емоційну культуру викладача, прагнення до постійного самовдосконалення;
- любов до дітей і високу педагогічну культуру в тісному поєднанні з наполегливістю, витримкою, педагогічним тактом;
- досконале володіння дидактичними, організаторськими, комунікативними, перцептивними, сугестивними, науково-пізнавальними здібностями;
- розвиток власної спостережливості, педагогічної уяви, оптимізму, здатність відчувати та позитивно впливати на емоційний стан студентів;
- мистецьке володіння словом, уміння чітко й точно формулювати, дохідливо, образно, емоційно передавати власні думки.

Виховання органічно пов'язане із суспільними потребами й умовами виховання. Значні зміни в житті народу зумовлюють і зміни у виховній системі. Розбудова незалежної держави Україна потребує формування в підростаючого покоління національної свідомості, любові до своєї Вітчизни, до рідної мови, до свого народу, його традицій, історії та культури.

Людина виховується під впливом найрізноманітніших чинників. Недарма кажуть, що виховує все: і люди, і речі, і явища. Важлива роль у вихованні належить людям, насамперед батькам і педагогам. Це покладає на них особливу відповідальність.

Процес виховання відбувається найуспішніше в природному для нього національному рiчищи з урахуванням менталiтету вихованця. З огляду на це, дитину мають оточувати рiдна мова, природа, національна культура, звичаї, традиції тощо.

Результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовність. Це, зокрема, стосується формування її думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери. Виховний процес повинен постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (її мотиви, установки, орієнтації, ставлення).

Визначальними у вихованні є діяльність та спілкування. Діяльність — головний чинник єдності свідомості та поведінки під час здійснення учнем певних видів діяльності (навчальної, трудової, ігрової, спортивної та ін.).

Ефективність виховання залежить від ставлення особистості до навколишньої дійсності взагалі та до спрямованих на неї педагогічних впливів зокрема. Сформовані у процесі виховання погляди і переконання, мотиви поведінки визначають позицію вихованця щодо спрямованих на нього педагогічних впливів. У разі несприйняття цих впливів проводять спеціальну виховну роботу і лише згодом здійснюють позитивний виховний вплив.

Ефективність виховного процесу залежить від стосунків в студентському колективі. Здорова морально-психологічна атмосфера в колективі сприяє формуванню в студентів позитивних моральних якостей, відбувається процес взаємовиховання. І навпаки, у колективі спеціального виправно-виховного закладу, якщо там немає належного порядку, відбувається взаємна деморалізація його членів.

Ефективність виховного процесу зростає, коли студенти займаються самовихованням, тобто коли поєднується виховання і самовиховання.

Запропоновані закономірності необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації. Це дає змогу педагогу відпрацювати

задану схему дій, щоб досягти поставленої мети, допомагає йому в процесі виховної роботи (у плануванні, організації, оцінюванні процесу виховання) перетворити можливість, що впливає із закономірних зв'язків, на дійсність.

Висновки. Отже, проаналізовано основні чинники та суперечності процесу виховання у ВНЗ I-II рівнів акредитації, подано сутність поняття процесу виховання та етапи організації процесу виховання особистості студента.

Література

1. Постанова від 3 листопада 1993 р. N 896 К. про Державну національну програму "Освіта" "Україна XXI століття".
2. Закон України "Про професійно-технічну освіту" №103/98-ВР, із змінами від 19 грудня 2006 р.
3. Положення про професійно-технічний навчальний заклад // Зб. нормативно-правових, та інформаційно-довідкових матеріалів з професійного навчання безробітних. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 356 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; голов. ред. С. В. Головка. – К. : Либідь, 1997. – 264 с.
5. Курлянд З. Н., Педагогіка вищої школи / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова. - К. : Знання, 2007. - 495 с.